

MA'LUMOTLAR BAZASI KRIMINALISTIKASI

Radjabova Madina Shavkatovna

Toshkent axborot texnologiyalari universitetining “Kiberxavfsizlik va kriminalistika” kafedrasida o‘qituvchi-stajyor

Avazbekov Mirsaid A'zamjon o'g'li

Kiberxavfsizlik fakulteti talabasi

Annotatsiya: *kriminologiya jinoiy jarayonlarni o'rganuvchi fan sohasi bo'lib, unda jinoyatni aniqlash uchun kriminologik ma'lumotlarni to'plash va jinoyat joyi holatini aniqlash uchun kriminologik qurilmalardan foydalaniladi, shuningdek, kiberjinoyatlarda esa bu usullardan tashqari ma'lumotlar bazasini himoyalash uchun dasturiy vositalardan ham foydalaniladi va bunga misol tariqasida AccessData Forensic Toolkit (FTK) ma'lumotlar bazasi dasturiy ta'minotini keltirish mumkin.*

Kalit so'zlar: *kriminologiya, kriminologik ma'lumotlar, Integratsiyalashgan bio dalillarni qidiruvchi qurilma, Portativ bio dalillarni qidiruvchi qurilma, AccessData sud ekspertizasi to'plami (FTK).*

KIRISH

Kriminologiyaga oid nazariy va huquqiy adabiyotlarda bu masalaga nisbatan uch xil yondashuv shakllangan. Birinchi yondashuvga ko'ra, kriminologiya umumijtimoiy fan hisoblanadi, chunki u ijtimoiy hodisa sifatidagi jinoyatchilikning sosiologik, iqtisodiy, psixologik va pedagogik jihatlarini o'rganadi (M.L.Kovalev, A.B.Saxarov, B.S.Utevskiy va b.). Mazkur yondashuv kriminologiya sosiologiyaning bo'limi sifatida tan olingan AQSh olimlariga ham xos. Germaniya, Italiya va Fransiya kabi davlatlarda esa, kriminologiya ijtimoiy-tabiiy fan sifatida o'rganiladi.

Ikkinchi yondashuvga binoan, kriminologiyani yuridik fanlar, xususan jinoyat huquqi doirasidan chetga chiqarib bo'lmaydi. Mazkur yondashuv tarafdorlari (A.A.Gersenzon, V.D.Menshagin, A.A.Piontkovskiy, P.S.Romashkin, M.S.Strogovich va b.) fikricha, kriminologiya – jinoyat huquqi fanining tarkibiy, muayyan-sosiologik qismi. Ushbu yondashuv tarafdorlarining fikriga ko'ra, yagona jinoyat-huquqiy fanini sun'iy tarzda ikki qismga ajratish qo'pol uslubiy xatodir. Mazkur yo'nalish tarafdorlari jinoyat huquqi va kriminologiya o'zaro bog'liq bo'lgan ikki mustaqil fan ekanligini inkor etadilar, biroq ular kriminologiya o'z mustaqil ob'ekti, predmeti va o'rganadigan masalalari bilan jinoyat huquqidan farq qilishiga e'tibor qaratmaganlar.

Ba'zan maxsus adabiyotlarda mazkur yondashuvning o'ziga xos bir ko'rinishiga duch kelishimiz mumkin. Unga ko'ra, kriminologiya jinoyat-huquqiy fanlarining mustaqil kompleks qismi hisoblanadi (A.D.Berenzon, V.A.Sergievskiy, V.E.Eminov va b.).

Umumiy e'tirof etilgan hamda hozirgi kunda keng tarqalgan, hamda aksariyat olimlar tomonidan tan olingan asosiy – uchinchi yondashuvga binoan, kriminologiya ijtimoiy-huquqiy fan hisoblanadi. Uning tarafdorlari kriminologiya predmetining asosiy tarkibiy elementlari (ayniqsa jinoyatchilik sabablari, jinoyatchi shaxsi, jinoyatchilikning oldini olish) huquqiy hodisalar va munosabatlar doirasida chetga chiqishi, biroq asosiy tayanch nuqtalari (xususan, jinoyat va jinoyatchi, shu jumladan jinoiy va ma'muriy jazo) huquqning tegishli tarmoqlari, avvalo jinoyat huquqi hamda jinoyat-prosessual huquqi bilan belgilanishidan kelib chiqadilar. Binobarin, kriminologiya ikki ijtimoiy fan - sosiologiya va huquq tutashgan joyda turadi, shu bois u ijtimoiy-huquqiy fan hisoblanadi.

Kriminologiya bilan aralashmaslik kerak.

Kriminalistika (lotincha criminalis - jinoyatchilik, jinoyatchilik bilan bog'liq) jinoyatlarni tayyorlash, sodir etish va fosh etish, uning izlari paydo bo'lishi va mavjudligini, dalillarni yig'ish, tadqiq qilish, shuningdek baholash va ulardan foydalanish qonunlarini o'rganadigan amaliy huquqiy fandır. Dastlabki tergov paytida jinoyatlarning oldini olish, fosh etish va tergov qilishda, shuningdek sudlarda jinoyat ishlarini ko'rib chiqishda foydalaniladigan maxsus texnika, usul va vositalarning ushbu qonuniyatlarini bilishga asoslangan tizimni ishlab chiqadi.

Kriminologik ma'lumotlar

Jinoyatchilikni o'rganishning bevosita maqsadi uning holati, darajasi, tuzilishi, dinamikasi, jinoyatchilikni keltirib chiqaradigan sabablar va sharoitlar to'g'risida, unga qarshi kurashish uchun qo'llaniladigan chora-tadbirlarning samaradorligi to'g'risida ma'lumot olishdir. Axborot shunchaki xabar emas, balkim ma'lumotlarning yig'indisidir. Ba'zi hollarda, qandaydir xabarda qabul qiluvchi uchun ma'lumot umuman mavjud bo'lmasligi mumkin. Axborot har doim ma'lum bir voqea yoki hodisa to'g'risidagi bilimlarning noaniqligini kamaytiradigan tarkibni qabul qilishdir. Xabarni qabul qilish natijasida biron bir noaniqlik qanchalik ko'p o'zgargan bo'lsa, ushbu xabar shuncha ko'p ma'lumotlarni o'z ichiga oladi.

Jinoyatchilik va uning oldini olish choralari to'g'risidagi ma'lumotlar kriminologik ma'lumotlar hisoblanadi. Binobarin, kriminologik ma'lumotlarni ushbu

hodisalar haqidagi bilimlarning noaniqligini yo‘q qiladigan tarkib deb ta’riflash ham mumkin.

Kriminologik ma’lumotlar jinoyatchilikning holati va boshqa xususiyatlarini va uni bartaraf etish choralarini to‘g‘ri (yetarlicha) aks ettirishi uchun u kamida uchta asosiy uslubiy talablarga javob berishi kerak: to‘liqliligi, o‘z vaqtidaligi va ishonchliligi.

Shubhasiz, ushbu hodisa to‘g‘risida yetarli miqdordagi ma’lumotni olish bilangina jinoyatchilik holati to‘g‘risida to‘g‘ri xulosa chiqarish mumkin. Shuningdek, tugallanmagan, ayniqsa, bir tomonlama ma’lumot, noto‘g‘ri xulosalar va tavsiyalar uchun asos bo‘lib xizmat qiladigan buzuvchi qarashga olib kelishi mumkin. Biroq, kriminologik ma’lumotlarning to‘liqliligi talabi “qanchalik ko‘p bo‘lsa, shuncha yaxshi” tamoyili asosida talqin qilinmasligi kerak. Ushbu hodisani bilish uchun muhim va ahamiyatsiz bo‘lgan ma’lumotlarning haddan tashqari ko‘pligi amaliy xulosalar nafaqat moddiy resurslar va vaqtni samarasiz isrof bo‘lishiga olib keladi, balki o‘rganish jarayonining o‘zini ham murakkablashtiradi. Ma’lumotlarning to‘liqliligi uchun talab “zarur va etarli” tamoyil asosida ma’lum bir tadqiqotning aniq vazifalaridan kelib chiqqan holda iqtisodiy jihatdan aniqlanishi kerak. Ushbu hodisani va uning muhim xususiyatlarini yetarli darajada bilishi kriminologik maqsadlar uchun zarurdir.

Kriminologik ma’lumotlarning dolzarbligi ma’lum bir tadqiqotning maqsadlariga qarab belgilanadi.

Jinoyatchilikni o‘rganishda tegishli faktlar yoki hodisalar ro‘y berganda darhol bu haqda yetarli darajada to‘liq ma’lumot olish deyarli mumkin emas. Ichki ishlar organlarining navbatchilik bo‘linmalari tomonidan to‘plangan jinoyatlar to‘g‘risidagi tezkor ma’lumotlar jinoyatchilikni o‘rganish uchun ishonchli asos bo‘lib xizmat qila olmaydi; u boshqaruv maqsadlariga xizmat qiladi. Kriminologik ma’lumotlarning dolzarbligi to‘g‘risidagi talab shu qadar qat’iy qabul qilinmasligi kerak. Jinoyatchilik holati to‘g‘risida hukm chiqarish uchun ma’lum, nisbatan uzoq vaqt davomida sodir etilgan jinoyatlar to‘g‘risida ma’lumotlarni to‘plash va umumlashtirish zarur. Shu sababli, o‘tgan davr uchun hisobot ma’lumotlaridan kelib chiqqan yoki avvalgi jinoyatchilikka qarshi kurash amaliyotini o‘rganish natijasida olingan bunday kriminologik ma’lumotlar ham o‘z vaqtida bo‘ladi. Shuni yodda tutish kerakki, jinoyatchilik alomatlari vaqt o‘tishi bilan nisbatan barqaror bo‘lsa-da, ikki yoki undan ortiq vaqtni taqqoslash orqali ularning tendentsiyalari to‘g‘risida qo‘shimcha ma’lumot olish muhimdir.

Kriminologik ma’lumotlarga qo‘yiladigan eng muhim talab – bu uning to‘g‘riligi va ishonchliligi. Axborotni dastlabki ro‘yxatdan o‘tkazishda, keyingi statistik ishlov

berish uchun uzatishda, shuningdek uni qayta ishlashning texnologik jarayonining buzilishidan kelib chiqadigan buzilishlar noto'g'ri axborotlar va amaliy xulosalarga olib kelishi mumkin.

Kriminologik ma'lumotlarning ishonchliligi, avvalo, ularni birlamchi hujjatlarda ro'yxatdan o'tkazishga mohirlik va vijdonan munosabat bilan ta'minlanadi. Ularni to'ldirishda har qanday xatoliklar, beparvolik va insofsizlik va bundan ham ko'proq sodir etilgan jinoyatlarni ro'yxatdan o'tkazish va ro'yxatdan o'tkazishdan yashirish, agar ular keng tarqalib ketsa, jinoyatchilik to'g'risida olingan ma'lumotlarning ishonchliligiga katta zarar yetkazishi mumkin. Shu munosabat ma'lumot to'plash va qayta ishlash jarayoni sifatini nazorat qilish bilan fan va amaliyotda bir qator maxsus dasturlash texnikasi ishlab chiqilgan.

Shunday qilib, kriminologik ma'lumot uchun sodir etilgan jinoyatlar va boshqa qiziqish faktlarini birlamchi ro'yxatga olish bir xil kartochkalarda amalga oshiriladi, ularning tafsilotlarida voqea, fakt, uning umumiy va maxsus xususiyatlarini tavsiflash dasturi mavjud.

Bunday kartani chiqaruvchi shaxs uning barcha rekvizitlarini to'ldirishi va shu bilan barcha buxgalteriya hujjatlari to'plamining keyingi tahlili uchun zarur va yetarli bo'lgan barcha ma'lumotlarni yozib qo'yishi kerak. Jinoyatchilikni ilmiy tadqiq qilishda kerakli ma'lumotlarni to'plashni dasturlashtiruvchi hujjatlar anketalar, ma'lumotnomalar va boshqalar hisoblanadi.

Kriminologik ma'lumotlarning ishonchliligi ustidan nazorat uni yig'ish, qayta ishlash, tahlil qilishning barcha bosqichlarida ta'minlanadi. Bu hujjatlarni to'ldirish to'liqligini umumiy yoki tasodifiy tekshirishdan iborat

Kriminologik ma'lumotlarning ishonchliligi ustidan nazorat uni yig'ish, qayta ishlash, tahlil qilishning barcha bosqichlarida ta'minlanadi. Bu ular to'g'risidagi ma'lumotlarni kompyuter ommaviy axborot vositalariga uzatish jarayonlarini takrorlovchi hujjatlarni to'ldirishning to'liqligini yoki tasodifiy tekshiruvdan, statistik jadvallarda nazorat detallari deb ataladigan narsalardan va boshqa maxsus nazorat usullaridan iborat.

Axborotning ishonchliligi to'g'risida e'tibor qilishning alohida holati – bu har qanday foydalanuvchi tomonidan idrok etilishi uchun uning aniqligini ta'minlashdir. U yoki bu faktni tavsiflashda odamlarning aloqa tili turli xil soyalarga nihoyatda boydir. Axborot jarayonlaridagi ushbu til boyligi bir muncha xavfliroq bo'lib, biror kishi, og'zaki xabarni boshqasiga yetkazayotgan bo'lsa, ushbu xabarni qabul qiluvchi tomonidan noto'g'ri tushunilishi mumkin. Axborot buzilishi beixtiyor paydo bo'ladi: ishonchli yoki ishonchsizga aylanadi. Axborot jarayonlarida bunday nomaqbul hodisalarni oldini olish uchun ular ma'lumot to'plash uchun dasturlashtirilgan

hujjatlarda ishlatiladigan oldindan belgilangan standart terminologiyadan foydalanishni afzal ko'rishadi. U ushbu hujjatni (xabarni) uning har qanday foydalanuvchisi tomonidan bir xil (aniq) qabul qilishni ta'minlaydi.

Jinoyatchilik alomatlari yetarlicha ko'p miqdordagi kuzatuvlar natijasida paydo bo'ladi. Shu munosabat bilan kriminologik ma'lumotlarning asosiy manbalari quyidagilardir: birinchidan, jinoyatchilik to'g'risida statistik hisobot va unga qarshi kurash natijalari, ikkinchidan, ilmiy kriminologik tadqiqotlar natijalari.

Jinoyatchilik statistikasi yagona umummilliy tizim sifatida tashkil etilgan, ammo uchta idora tomonidan yuritiladi: Ichki ishlar vazirligi, Bosh prokuratura va O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi.

O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi barcha ro'yxatdan o'tgan jinoyatlar va jinoyat sodir etgan barcha aniqlangan shaxslar to'g'risidagi ma'lumotlarni hisobga olish va statistik qayta ishlashni amalga oshiradi. O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligidagi jinoyatchilik to'g'risidagi statistik hisobotda ichki ishlar organlari qonuniylik va tartibni muhofaza qilish bo'yicha faoliyatining asosiy natijalari to'g'risidagi ma'lumotlar ham mavjud. O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi jinoiy ishlarning harakatlari va jinoyatlarni tergov qilish bo'yicha ishlarning asosiy natijalari to'g'risida ma'lumotlarni jamlaydi. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi mahkumlar to'g'risidagi statistik ma'lumotlarni to'playdi.

Umumiy holda jinoyat statistikasi deb nomlangan ushbu statistika huquqni muhofaza qilish organlari uchun jinoyatchilik holati va dinamikasi, jinoyat sodir etgan shaxslarning tarkibi va jinoyatchilikka qarshi kurashish bo'yicha ko'rilgan choralar to'g'risida zarur ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Jinoyatchilik statistikasi kriminologik ma'lumotlarning eng muhim manbai hisoblanadi. Uning afzalliklari jinoiy ko'rinishlarning barcha omillarini doimiy ravishda statistik kuzatuvlar bilan qamrab olishda, ma'lumotni qabul qilishning muntazamligi, uzoq muddatli kuzatuvlar davomida taqqoslash qobiliyatida, tahlil qilingan ma'lumotlarni ishlash uchun mo'ljallangan tizimda ishlab chiqish maqsadi yotadi.

Biroq, jinoyatchilikning shakllari va huquqbuzarning shaxsini baholash, jinoyatchilik sabablarini aniqlash, uning oldini olish choralari ishlab chiqish va samaradorligini baholash uchun mavjud statistik ma'lumotlar yetarli emas. Bu yerda ixtisoslashtirilgan ilmiy muassasalar tomonidan olib boriladigan qo'shimcha kriminologik tadqiqotlar muhim ahamiyatga ega. Tanlangan statistik tadqiqotlar qoidalariga, ammo kengroq dasturga binoan, boshqa ijtimoiy statistik ma'lumotlardan (demografiya, sog'liqni saqlash, ta'lim va h.k.) jalb qilingan holda olib borilgan ilmiy kriminologik tadqiqotlar aholiga chuqur kirib borishga imkon beradi.

Jinoyatlarni aniqlovchi qurilmalar va ularning tasnifi

Kriminologiyada jinoyatlarni aniqlashda kriminologik ma'lumotlarni to'lash jinoyat haqida qisman ma'lumot berishi mumkin, ammo jinoyat haqida to'liq va aniq ma'lumot olishga yordam berolmaydi. Bunday vaziyatda jinoyatlarni aniqroq aniqlash, jinoyat joyidagi vaziyat haqida to'liqroq ma'lumot to'plash uchun bir qancha kriminologik qurilmalar mavjud.

1-rasm

1-rasmda tasvirlangan Turli xil jinoyat joylari talablarini qondirish uchun 5 ta mustaqil yorug'lik manbalarini qo'shing jinoyat joyi haqida aniqroq ma'lumot to'pashgan yordam beradi

Bunda bir vaqtning o'zida turli xil yorug'lik manbalaridan foydalanish mumkin.

Ularning ishlash prinsipi:

- Pull-in polarizatori polarizatsiyalangan yorug'lik effektini beradi
- Yorug'lik manbasining aniq monoxromatikligi va sozlanishi yorqinligi yaxshi kuzatishga imkon beradi

Ko'rinishi – Oblatga qarshi oblat dizayni, ixcham va qulay hisoblanadi.

Yilni ko'p tarmoqli yorug'lik manbai.

2-rasm. Model: LIT-400U

2-rasmda tasvirlangan qurilma *Integratsiyalashgan bio dalillarni qidiruvchi* qurilma bo‘lib, qon dog‘ini tez qidirish uchun moslashtirilgan.

Yuqori sezgirlik:

✓ An’anaviy optik filtrni almashtirish uchun DML Core Intensifier-ni qabul qilish orqali filtr yo‘qolmaydi va rivojlanayotgan sezgirlikni sezilarli darajada yaxshilaydi

Oson ishlash:

✓ kameraga ulangan infraqizil yorug‘lik kabi ixcham o‘lcham;
 ✓ yorug‘lik burchagi sozlanishi;
 ✓ tashqi yorug‘lik ta’sir qilmaydigan LCD ko‘rinishi, bu kuzatuv va fotosuratni osonlashtiradi

Yozib olishning turli xil vositalari:

✓ chayqashga qarshi, doimiy suratga olish, fotosurat yoki videoyozuv olish mumkin.

3-rasm. Model: LIT-100U

3-rasmda tasvirlangan qurilma *Portativ bio dalillarni qidiruvchi* qurilma bo‘lib u bir muncha qulay hisoblanadi.

LED mahsulotlarida maksimal qo'zg'alish energiyasi bo'lib bu tergovchilar va dalillarga minimal zarar etkazadi.

Xususiyatlari:

- ✓ Yuqori toza yorug'lik manbai;
- ✓ tarmoqli kengligi aniqligi: **5nm**
- ✓ yorug'lik manbai to'lqin uzunligi: **365, 415 va 450nm**
- ✓ to'qinlar uchun va moslashtirilgan
- ✓ Hodisa joyidagi ilovalar uchun yaxshi portativlik ya'ni oson olib yurish imkoniyatining mavjudligi

Qurilma yordamida qon dog'ini, seminal dog'ni, siydik belgilarini, tolalarni, skelet / tish yoki suyak parchalarini qidirish nisbatan osonroq hisoblanadi.

4-rasm. Model : BT-1600

4-rasmda tasvirlangan qurilma *Mukammallashtirilgan Integratsiyalashgan bio dalillarni qidiruvchi* qurilma.

Yuqori darajadagi soflik va yuqori intensivlik bilan ko'k, binafsha, uzun to'lqinli ultrabinafsha va infraqizil nur bilan qon izi, tupurik, seminal dog', siydik dog'i, tola, skelet va tish parchalari, yashirin barmoq izlari kabi jinoyatlar sodir bo'lgan joylarda biologik va izli dalillarni izlash uchun mo'ljallangan qurilma hisoblanadi.

Afzalliklari:

- ✓ Qurilma boshqa qurilmalarga qaraganda deyarli umuman dalillarga zarar yetkazmaydi
- ✓ Hodisa joyida dalillarni topish ehtimoli va tergovning samaradorligini sezilarli darajada yaxshilaydi

✓ Yorug'lik manbalarini, batareyani, fotosuratlarni va filtrlarni birlashtirish bir joydan boshqa joyga olib boorish qulay va ishlashi oson.

✓ To'rtta qo'zg'alish chiroqlari va bitta tugmachali sinxron kommutatsiyaga ega.

✓ Alohida quvvat oladigan, almashtiriladigan lityum ionli batareyani jinoyat sodir bo'lgan joyda tezda almashtirish mumkin

Xususiyatlari:

✓ Og'irligi: 1,85 kg

✓ O'lchamlari: 218x157x228mm

✓ Quvvat: infraqizil uchun 10W, boshqa 3 chiroq uchun 45W

Xulosa

Xulosa o'rnida shuni takidlash kerakki, kriminologiya jinoiy jarayonlarni aniqlash usullari bilan shug'ullanadi. Bu nafaqat, o'g'rilik, qotillik balki hozirgi rivojlanib borayotgan dunyoda axborot xavfsizligi uchun bo'ladigan tahdidlar va hujumlar, ya'ni qisqacha qilib aytganda, kiberjinoyatlarni aniqlash uchun ham kerakli soha hisoblanadi. Kriminologiyada jinoyatni ma'lumotlar to'plash orqali aniqlash ma'lumotni qanchalik ishonchli va aniq ekanligiga bog'liq va kriminologik qurilmalar yordamida jinoyat joyidagi biometrik dalillar jinoyatni tez ochishda bir muncha yordam beradi. Shuningdek, kiberjinoyatlarda axborotni mahfiyligini taminlash, o'zgarishdan himoyalash va konfedensial saqlash juda muhim bo'lib, bunda AccessData Forensic Toolkit ma'lumotlar bazasi uchun dasturiy vositadan foydalanish orqali ma'lumot maxfiyligi va konfedensialligi ta'minlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. S.K.Ganiev, A.A.Ganiev, Z.T.Xudoyqulov Kiberxavfsizlik asoslari. O'quv qo'llanma. – T.: <<Iqtisod Moliya>>, - 2021.
2. S.K.Ganiev, M.M.Karimov, K.A.Tashev. Axborot xavfsizligi. Axborot kommunikatsion tizimlar xavfsizligi. O'quv qo'llanma. – T.: <<Aloqachi>>, - 2008.
3. Candace Leiden, Marshall Wilensky "TCP/IP For Dummies" – 2009.
4. "Internet Protocol Transition Workbook" – 1982.
5. Douglas Comer "The Internet Book: Everything You Need to Know about Computer..." – 2018.
6. Ko-yi Lu "Internet Protocol Version 6" – 2005.
7. Internet saytlari: <https://www.books.google.com>
8. <https://www.bookauthority.org>